

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI MEHDİLİK SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr. Hasan ÖZALP

Ar. Gör. Maruf ÇAKIR

SİVAS/2018

ŞİA'DAKİ MEHDİ İNANCININ ZERDÜŞTLÜKLE İLİŞKİSİ*

Fatih TOPALOĞLU**

GİRİŞ

Bir bölgede ortaya çıkan dini inanışların, yörenin geçmişinde var olan din, inanç ve kültür yapısı bilinmeden doğru anlaşılamayacağı muhakkaktır. İslam coğrafyasında ortaya çıkan pek çok inancın da bu bağlamda düşünülmesi ve araştırılması gerektiği kanaatindeyiz. Bize göre bunların en önde gelenlerinden birisi Mehdi inancıdır. Mehdi inancının, İslam'dan önceki Yahudilik, Zerdüştlük ve Hristiyanlık gibi Ortadoğu ve Mezopotamya bölgesi dinleri başta olmak üzere yeryüzüne gelmiş hemen bütün dinlerde hatta Uzakdoğu dinlerinde bile yer alan ortak bir inanç olduğu görülmektedir.¹

Mehdi inancın temelinde esasen sıkıntı ve zorluk zamanlarında, insanların kendilerini bu durumdan kurtaracak karizmatik bir şahsı bekleme düşüncesi yer almaktadır. Kurtarıcı düşüncesinin insanlığın zihnine ne zaman yerleştiğini kesin olarak tespit etmek imkânsızdır. Fakat bu düşüncenin özellikle Mezopotamya'da çok eski zamanlardan beri var olduğu şüphesizdir. Mesela Sümerler, krallarını insan Tanrı karışımı bir varlık olarak kabul eder, onları ideal, kusursuz bir idareci ve Sümer'in kurtarıcısı olarak görürlerdi.² Pers krallarından II. Kambis, halk tarafından sevilen kardeşi Berdiya'yı öldürtmüş, halkın kendisine karşı ayaklanmaması için onu üçra bir kaleye hapsedtiğini söylemişti. Fakat Kambis'in kötü ve zalimce yönetimi sebebiyle bir süre sonra halk, Berdiya'nın hapisten kurtulup onları zalim kraldan kurtaracağını düşünmeye başlamışlardı.³

* Bu bildiri 2010 yılında tamamladığımız “Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. This article is extracted from my doctorate dissertation entitled “The Impact of Iranian Culture on the Formation of Shia”, (Ph.D. Dissertation, Dokuz Eylül University, Izmir/Turkey, 2010).

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi. (fatihtopaloglu@pau.edu.tr)

¹ Ekrem Sarıkçoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları* (Samsun: Sidre Yayınları, 1997), 13-18; Ethem Ruhi Fiğlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, (Ankara 1981): 179. Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Mehdi ve Mesih inançları hakkında bilgi için bk. Fiğlalı, a.e., 25:179-183.

² S. N. Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, trc. Muazzez İlmiye Çığ (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 218-223.

³ M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi I En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948), 150.

Mehdilik, İslami araştırmalarda genellikle Yahudilik ve Hristiyanlıkla ilişkilendirilmektedir. Bu dinlerde yer alan Mesih inançlarının, İslam coğrafyasında Mehdi anlayışı şeklinde tezahür ettiği veya İslam toplumlarındaki Mehdi inancının söz konusu dinlerden önemli ölçüde etkilendiği ifade edilmektedir⁴ Bununla birlikte, Yahudilik ve Hristiyanlıktaki Mesih düşüncesiyle İslam coğrafyasındaki Mehdi inancı arasında yüklendikleri rol bakımından farklılık olduğuna dikkat çeken araştırmacılar da vardır.⁵ Aynı bölgede yaşamaları sebebiyle söz konusu dinlerin müntesiplerinin İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlarla teması ve kutsal metinlerinde yer alan Mesih anlatımlarının bu düşüncenin kabulünde etkili olduğu bir gerçektir. Fakat Eski Ahid'in ilk nüshalarında kurtarıcı inancının bulunmadığı ve bunun Yahudilerin Babil sürgünü sırasında Zerdüştlük gibi düalist dinlerle tanışmalarından sonra ortaya çıktığı belirtilmektedir. Zira Yahudiler, Babil sürgünü sırasında içine düştükleri esaretin ızdırabı ve İran dinleriyle olan temaslarıyla bu dönemde Mesih inancını ortaya çıkarmışlardır. Diğer taraftan Zerdüş'tün ortaya çıkışıyla ilgili tarihlendirmelere bakıldığında Hristiyanlıktan daha önceki bir döneme işaret edilmektedir. Bu da Hristiyanlıktaki Mesih akidesinin temelinde de bölgede daha eski bir din olan Zerdüştlüğün var olabileceğini göstermektedir.⁶ Nitekim İran kaynaklı kurtarıcı düşüncesinin İsrailoğullarının dinlerini biçimlendirdiği gibi Yahudilikten ziyade Mitraizm vasıtasıyla Hristiyanlığı da derinden etkilediği düşünülmektedir.⁷ Kanaatimize göre, Şia'da mehdi inancının ortaya çıkışında en önemli etki, İslam'dan önce yaklaşık bin yıllık bir süreyle İranlıların dini olan ve düalizmin inanç esasının merkezini oluşturduğu Zerdüştlükteki kurtarıcı düşüncesidir.⁸ 2010 yılında tamamladığımız "Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi" başlıklı doktora tezimizde esasen eski İran din ve kültürünün Şia üzerindeki tesirini araştırmış ve bu konuda kanaatimize göre kayda değer sonuçlar elde etmiştik. Bunlardan biri de Zerdüştlüğün Şia üzerindeki etkileriydi. Tebliğimizi de bu bağlamda hazırlamaya çalıştık. Fakat Zerdüştlükteki mehdi inancından önce Şia'da Mehdi inancının ortaya çıkışına ve mehdi tasavvurlarına değinmek istiyoruz.

⁴ Philip Hitti, *Târîhu'l-Arab* (Beyrut: Daru'l-Keşşaf, 1965), 1:317; D. S. Margoliouth, "Mahdi", in *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, vol. 8 (Edinburgh: 1994), 337; Avni İlhan, *Mehdilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 47.

⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1995), 266; "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine", 196.

⁶ Young Oon Kim, *World Religions -Living Religions of The Middle East-*, (New York, 1982) 1:110; Haluk Hacaloğlu, *Zerdüşti 'Ahuramazda'* (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1995), 65, 78; Ali Rıza İbrahim, *Mehdeviyyet Der İslam ve Din-i Zertuş* (Tahran: İntişarat-ı Baz, 2003), 21-22; Roy Mottahedeh, *Peygamberin Hırkası İran'da Din ve Politika Bilgi ve Güç*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 142.

⁷ Kürşat Haldun Akalın, "Mitlerin Yaşamamış İnsan-Tanrularından İncillerdeki Tek Tanrı-İnsanı Sembolik İsa'ya Geçiş", *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7 (Nisan 2016): 183-184.

⁸ Fatih Topaloğlu, "Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi", (Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010), 154.

Şia'da Mehdilik

İslam toplumlarında özellikle Şii mezhebini benimseyenler arasında önemli yeri olan⁹ Mehdi kavramı, Kuran'da öldükten sonra geri gelip dünyayı kurtaracak "beklenen bir kurtarıcı" anlamında herhangi bir ayette geçmemektedir. Fakat buna rağmen mehdi kavramı zaman içerisinde Şia'nın en önemli inanç konularından biri haline gelmiştir.

Mehdi düşüncesinin ortaya çıkışında Şia'nın oluşum sürecinde meydana gelen siyasi, sosyal, dini hadiseler ile sosyal ve psikolojik sebeplerin etkisini göz ardı etmek gerekir. Hz. Ali döneminde halifeliğin türlü hileler ile Muaviye tarafından ele geçirilişi, Hz. Ali'nin şehâdeti, Hz. Hasan'ın halifelikten ferâgat etmesi Hz. Ali taraftarlarını ümitsizliğe ve endişeye düşüren önemli hadiselerdi. Yaşanan olaylar Ali taraftarlarının bir kurtarıcı beklemesi için gerekli psikolojik alt yapıyı temin eder nitelikteydi. Emevi ve Abbasi yönetimlerinin Şiilere baskılarının da bu inancın yeşermesinde önemli rol oynadığı düşünülebilir. Başlangıçta Şiiler için siyasi bir lider olarak ortaya çıkan Mehdi zamanla üstün niteliklere sahip büyük kurtarıcı ve imam şekline dönüştürülmüş ve onu yüceltmek için hakkında birçok rivayetler uydurulmuştur.¹⁰

Şia'da Mehdi inancıyla ilgili ilk bilgiler, Nevbahti ve Kummî'nin eserlerinde yer almaktadır. Müelliflere göre Hasan el-Askeri (260/874)'nin ölümünden sonra ortaya çıkan Şii gruplardan İmamiyye mensupları, el-Askeri'nin öldüğüne, arkasında bir varis bıraktığına ve bu kişinin belirli bir zamana kadar *gaybette* kaldıktan sonra ortaya çıkacağına inanmaktadır.¹¹ Bu rivayetler, daha ilk devirlerden itibaren Şii düşüncesi içerisinde bir mehdi inancının var olduğunu göstermektedir.

Bazı Şii müellifler ise Mehdiden sonra gelecek on bir veya on iki Mehdiden söz ederler. Meclisi'ye göre, on bir veya on iki Mehdi, Kaim'den sonra gelecek olan on bir imam veya ric'at ile yeryüzüne dönüp diğer imamlarla beraber topluma rehberlik edecek Kaim'in vasileridirler.¹² Söz konusu on bir

⁹ İlhan, *Mehdilik*, 13.

¹⁰ Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Seyyid Muhammed Âlûsî (127/744), *Râhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (Beyrut: ts.) 20:26; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm* (Kahire: Mektebetu'n-Nehzati'l-Misriyye, 1956), 3:241 vd.; Avni İlhan, "Şia'da Usûlu'd-Dîn", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993), 423.

¹¹ Ebû Muhammed el-Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî (310/922), *Fıraku'ş-Şia*, thk. H. Ritter (İstanbul: 1931) 90-93; Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (301/913), *el-Makâlât ve'l-Fırak*, nşr. Muhammed Cevâd Meşkûr (Tahrân: 1963), 102-103; Etan Kohlberg, "İmamiyye'den İsnâaşeriyye'ye", trc. Cemil Hakyemez, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5, sy. 3 (2005): 287-288.

¹² Kohlberg, "İmamiyye'den İsnâaşeriyye'ye", 290. Detaylı bilgi için bk. Şeyh Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn İbn Bâbeveyh el-Kummî es-Sadûk (381/991), *Kemâlu'd-dîn ve temâmu'n-ni'me* (Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1985), 256 vd.; Şeyh Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihâru'l-envâr el-câmiatu li dureri ahbârî'l-eimmeti'l-athar* (Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1983), 25:4 vd.; Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî (460/1067), *Kitâbu'l-Ğaybe*, thk. İbâdullah et-Tehrânî el-Kebîr-Ali Ahmed Nâsîh (Kum: Muessesetu'l-Maârifî'l-İslâmî, 1990), 279.

mehdi veya vasinin, işleri yerine getirmede Zerdüş'te yardım eden izedlerle olan benzerliği dikkat çekicidir.

Şii fırkalarda mehdiyle ilgili genellikle Mehdi olarak geleceğine inandıkları imamlarının ölmediği, ortadan kaybolduğu veya ölmüş gibi görüldüğü, aslında gizlendiği, bir gün ortaya çıkarak düşmanlarından intikam alacağı ve zulmü ortadan kaldırıp dünyada adaleti sağlayacağı gibi ortak inançlar vardır. Şii fırkalara bakıldığında da birçoğunun, imamları öldüğünde ya bunu kabul edip kendilerine yeni bir imam aradıkları ya da onun ölmediğine ve tekrar geri geleceğine inandıkları görülmektedir. Ayrıca Mehdinin, Nuh'un uzun ömrü, İbrahim'in gizli doğması ve insanlardan uzlette kalması, Musa'nın gaybeti, İsa hakkında insanların farklı düşünceleri, Eyyub'un sıkıntısından kurtulması, Hz. Muhammed'in gelip halkı hidayete ve doğruluğa erdirmesi gibi Peygamberlere mahsus özellikleri olduğuna inanılmaktadır. Bununla birlikte, Mehdi'nin kimliği, özellikleri, ne zaman, nereye geleceği gibi bazı konularda çok sayıda ihtilafli rivayet bulunmakta fakat başka fırkaların hadis kaynaklarındaki haberler delil gösterilerek Mehdi inancının gerçekliği ispatlanmaya çalışılmaktadır.¹³

Şii fırkalara göre genel olarak mehdi, Hz. Ali soyundan imametle görevlendirilmiş bir kişidir. Diğer imamlar gibi o da masumdur ve mucize gösterme vasfı vardır. Zulmün yayıldığı dünyayı adaletle ve huzurla dolduracak, bütün mazlumları kurtaracak ve İmamiyye'de inanıldığı gibi bin yılı aşkın ömrüyle Hz. Ali'de bile bulunmayan üstün vasıflara sahip olacaktır. Hz. Peygamber'in ve imamların bile tamamlayamadığı İslam yürüyüşünü nihayete erdirecek kişi olacaktır.¹⁴

Şii fırkalardan Zeydiyye'de özellikleri belli her imam, başına "mehdi" ünvanı getirilerek anılmış, gaybette bulunan bir mehdi inancı kabul görmemiştir.¹⁵ Bu yönüyle Zeydiyye'de Mehdi fikri İmamiyye'de olduğu gibi beklenen ve gizli bir imam şeklinde değil; aksine insanlar arasında yaşayan, şer'i hükümleri yürütmesi için kendisine ihtiyaç duyulan ve yol gösterici olan anlamında kullanılmıştır.¹⁶ Zeydi fırkalardan Carudiyeye'de, el-Mansur zamanında Medine'de öldürüldüğü tevatürle bilinen Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib (145/762)'in (Nefsu'z-Zekiyye) mehdiliğine inanılmıştır. Onlara göre o ölmemiş ve öldürülmemiştir; yaşa-

¹³ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (İstanbul: Anka Yayınları, 2001), 291-292; İlhan, "Şia'da Usulu'd-Din", 422, 423; Hâşim Maruf el-Hasenî, *Usûlu't-Teşeyyu'* (Beirut: Dâru'l-Kalem, ts.), 233.

¹⁴ İlhan, "Şia'da Usulu'd-Din", 423; Muhammed Abdulkerim Utum, *en-Nazariyyetu's-siyâsiyyetu'l-muâsıratu li'ş-Şiati'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ Aşeriyye* (Amman: Dâru'l-Beşir, 1988), 88. (İran'da yayınlanan, *eş-Şehîd Dergisi*, sy. 164, 30 Nisan 1986'dan naklen.)

¹⁵ İlyas Üzümlü, "Tarihten Günümüze Şia'nın Mehdi İnancı", *Yeni Ümit Dergisi* 75, (Ocak-Mart 2007): 58.

¹⁶ İsa Doğan, *"Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu ve Kelami Görüşleri"* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1987), 150.

maktadır, bir gün geri gelecektir. Carudiyye'nin bir kısmı el-Hasan ve el-Hüseyin'in oğullarından kılıcını çeken ve yoluna çağırın herkes imam olur fikrindedir. Bir diğer grubu ise Kufe'de öldürülen Ebu'l-Huseyn Yahya b. Ömer Yahya b. el-Huseyn Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib (250/864)'in beklenen mehdi olduğuna inanırlar ve ölümünü kabul etmez.¹⁷ Carudiyye'den bazıları da Talekan'ın efendisi olarak bilinen Muhammed b. el-Kasım el-Alevi (219/834)'nin ölmediğine, ölmeyeceğine ve beklenen mehdi olup yeryüzüne dönerek adaletle hükmedeceğine inanmıştır. Başka bir grup ise Tahiriyye zamanında Kufe emiri olan ve öldürüldüğü kesin olarak bilinen Yahya b. Cafer'i beklemekteydi.¹⁸ Carudiyye fırkalarından Salihyye (Butriyye) ise İmamiyye'nin önemli görüşleri takiiyye ve bedayı kaldırarak, imamı fikren ve bedenen aktif biri olarak kabul etmekte ve bu açıdan Carudiyye ve İmamiyyenin beklenen mehdi konusundaki görüşleriyle ters düşmektedir.¹⁹

Şia'da ortaya çıkan ilk dini-siyasi hareket olan Muhtariyye'nin kolları arasında imamet ve mehdilikle ilgili bazı ihtilafli görüşler bulunmakla birlikte, genel olarak Hz. Ali'nin Hz. Fatıma'dan olmayan oğlu Muhammed b. Hanefiyye (80/700)'nin önce imam, ölümünden sonra da mehdi olduğuna inanılmıştır. Zira Muhammed b. Hanefiyye ölmemiştir. O, Radva dağındadır, su ve bal pınarları vardır. Onu ortaya çıkacağı zamana kadar düşmanlardan korumak üzere yanında bir aslan ve bir kaplan vardır. O beklenen mehdidir.²⁰ Keysaniyye'nin Haşimiyye kolunun batını tefsir anlayışı ile Mecusilik, Maniheizm, Budizm gibi dinlerden alınma gayr-i İslami pek çok unsurun Şia'ya girmesine kaynaklık ettiği söylenmektedir.²¹

¹⁷ Ahmet Yöner, "Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri" (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.), 32.

¹⁸ Ebu Mansûr Abdulkâhîr b. Tâhîr b. Muhammed el-Bağdâdî (429/1037), *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-Firak)*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 26-27; *Kitabu Usulî'd-Din* (İstanbul: Matbaatu'd-Devlet, 1928), 273; Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957) el-Mesûdî, *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Mısır: Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübârâ, 1958) 4:52-53; Ebu'l-Muzaffer el-İsferâyînî (471/1078), *et-Tabsir fi'd-Dîn ve Temyîzu'l-Fırkati'n-Nâciyeti ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hut (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983), 27-28; Ebu Saîd Neşvan el-Himyerî (573/1177), *el-Hürû'l-Ayn*, thk. Kemâl Mustafâ (Mısır: Mektebetu'l-Hancî, 1948), 155-156; İsa Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993), 575.

¹⁹ Nevbahî, *Firaku's-Şia*, 55; Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristânî (548/1153), *Milel ve Nihal*, trc. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 146-147; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmâîl b. Ebi Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî (324/935), *İlk Dönem İslam Mezhepleri Makalatu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, trc. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın (İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2005), 86; Doğan, "Zeydiyye Mezhebi", 575, 587.

²⁰ Nevbahî, *Firaku's-Şia*, 27; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 136 vd; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 31-32; İsferâyînî, *et-Tabsir*, 30 vd.; Üzüm, "Şia'nın Mehdi İnancı", 58.

²¹ Gerlof Van Vloten (1866-1903), *Emevi Devrinde Arap Hâkimiyeti Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*, trc. Mehmed S. Hatiboğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 54.

Mehdilik konusunda zikredilmesi gereken bir diğer fırka Sebeiyye'dir. Abdullah b. Sebe, Hz. Ali öldürüldüğü zaman onun Ali olmadığını, insanlara şeytanın Ali gibi görüldüğünü söylemiş, Hz. Ali'nin, İsa b. Meryem'in göğe yükselişi gibi göğe çıktığını iddia etmiştir. Sebeplerden bazıları da Hz. Ali'nin değil, Hz. Ali'ye benzeyen birinin öldürüldüğünü ve insanların onu Hz. Ali sandıklarını söylemişler; dolayısıyla Hz. Ali'nin öldürülmediğine, göğe çıktığına inanmışlardır. Daha sonra dünyaya geri gelecek ve düşmanlarından intikam alacaktır.²²

İsmailiyye²³ de başta Cafer es-Sadık (148/765) olmak üzere bazı imamlarının Mehdiliğine inanılmıştır. Cafer es-Sadık'ın vefatından sonra taraftarları birçok gruba ayrılmış, bazıları ölmediğini ve onun mehdi olduğunu ileri sürmüştür. Bir kısmı da Cafer es-Sadık'ın öldüğünü ve imametın oğlu Musa el-Kazım'a intikal ettiğini kabul etmiş, başka bir grubu ise Cafer'in büyük oğlu İsmail'in yedinci imam olduğunu iddia etmiştir. Cafer es-Sadık'ın oğlu İsmail'e atfen İsmailiyye adıyla anılan ve günümüze kadar gelen bu fırka ilk dönemde Muhammed b. İsmail'in gizlenmiş son imam ve mehdi olup tekrar geldiğinde "*nâtık*" olarak görev yapacağını söylemiştir. Sonraki dönemlerde mesela Fatımiler'de bu inanç terk edilerek yerine halen mevcut olan imam kavramı getirilmiştir.²⁴ Büyükkara'ya göre vasiyet doktrini ve mehdi inancının Cafer es-Sadık'a bağlı entelektüel bir çevrede ve fanatik zümrelerde kabul görüp mütalaa edildiği kesin olmakla birlikte, rivayetler söz konusu fikirlerin Cafer es-Sadık'tan neşet ettiğine dair iddiaları ispatlayacak berraklıkta ve kanıt oluşturacak düzeyde değildir.²⁵ İsmailiyye'den neşet eden Dürziler, öldürülen Hâkim b. Emrillah'a tevakkuf etmiş, onun gözlerden yok olduğuna, göklere yükseldiğine ve bir gün tekrar gelip halkın içerisine döneceğine inanmışlardır.²⁶ İsmailiyye'nin Zerüdüştlük, Maniheizm ve Mazdekizm inançlarından önemli ölçüde etkilendiği anlaşılmaktadır. İsmailiyye özellikle İran coğrafyasındaki propagandacılarının faaliyetleriyle Maverâünnehir'den Azerbaycan'a kadar olan bölgede kendine hatırı sayılır bir destek bulmuş, eski dinleri Zerdüştlük olan birçok insan davetçilere uyararak bu mezhebe girmiştir. Hurremiyye'ye mensup bir kısım insanların da sonradan İsmailiyye ile birleştiği rivayet edilmektedir. Böylece geçmişinde Zerdüşt inanışlarına sahip olan birçok kimse İsmailiyye şemsiyesi altında Kur'an ve Sünneti eski inançlarına uygun tarzda yorumlamaya başlamışlardır. İsmailiyye mensuplarının

²² Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 177.

²³ İsmailiyye hakkında detaylı bilgi için bk. Farhad Daftary, *İsmaililer Tarih ve Öğretileri*, trc. Erdal Toprak (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2005).

²⁴ Üzümlü, "Şia'nın Mehdi İnancı", 58.

²⁵ M. Ali Büyükkara, *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Devlet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010), 60; ayrıca bk. Metin Bozan, *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2009), 97-98.

²⁶ Allame Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *İslam'da Şia*, haz. Bahri Akyol (İslami Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme Yayın Müdürlüğü, 1998), 77.

eserlerinde, Allah'ın nefsi yarattığı ve her ikisinin bu âlemin idarecileri olduğu ve âlemi düzenlediklerini yazdığını söyleyen Bağdadi bu inancı Zerdüştlük'teki Ahuramazda ve Ehrimen ikiliğinden aldıklarını ifade etmektedir.²⁷

İmamiyye, Cafer es-Sadık (148/765)'tan sonra yedinci imam olarak Musa el-Kazım'ı, sonra Ali er-Rıza'yı (203/819), sonra da babadan oğla geçmek üzere sırasıyla Muhammed et-Taki (220/835), Ali en-Naki (254/868), Hasan el-Askeri (260/874) ve Muhammed b. Hasan'ın imametini inanmışlardır. Muhammed'in gaip imam ve mehdi olduğunu kabul etmişlerdir.²⁸ İmamiyye'ye göre Allah on iki imamı, Peygamberine isimleriyle birlikte vahyetmiş ve tayin etmiştir. Hz. Peygamber, ihtilaflar çoğalınca ruhu ve çamuru kendisinden alınan Ali'ye uyulmasını, Hasan ve Hüseyin'in ondan olduğunu Hüseyin'in neslinden dokuzuncusunun, ümmetinin el-Kaim'i olup adaletsizlik ve zulümle dolan dünyayı adaletle dolduracağını ifade etmiştir.²⁹ Bir başka rivayette de Hz. Peygamber, belirtilen dokuzuncu imamın Ehl-i Beyt'in mehdisi, şemail, söz ve davranışlarında kendisine en çok benzeyeni olduğunu, onun gaybetten sonra zulümle dolan dünyayı adaletle dolduracağını beyan etmiştir.³⁰ Hz. Peygamber'e isnad edilen başka bir rivayete göre, kendisinden sonra imamların sayısı başta Ali ve nesli olmak üzere on ikidir. Sonuncusu el-Kaim'dir. İmamlar İslam ümmetinin hüccetleridirler, onları kabul etmeyen kendisini kabul etmemiş gibidir. Onları kabul etmeyenler kâfir sayılacak edenler de mü'min, muvahhid kabul edilecektir. İmamların sayısı ayların veya burçların sayısına eşittir. Onları seven kendisini sevmiş, sevmeyenler kendisine buğzetmiş olacaktır.³¹ İmamiyye fırkasında, Musa el-Kazım'dan sonra imamlar döneminde sürekli ihtilaflar yaşanmış, hemen her imamın vefatından sonra belli bir grup, imamın ölmediğini, mehdi olduğunu ve bir gün zuhur edeceğini ileri sürmüştür. Mesela on birinci imam Hasan el-Askeri'nin vefatından sonra taraftarları kollara ayrılmış, bunlardan bazıları Hasan el-Askeri'nin ölmediğini ve onun mehdi olduğunu; bazıları, imametini kardeşi Ca'fer'e geçtiğini, bir kısmı da cariyesinden doğan Muhammed isimindeki oğlunun mehdi olduğunu beyan etmiştir.³² İmamiyye fırkası bu on dört koldan birisinin devam edip güçlenmesiyle ortaya çıkmış ve günümüzde bütün Şii'leri temsil eder hale gelmiştir.³³

Şii Büveyhiler döneminde İmamiyye, başta imamet ve mehdilik olmak üzere mezhebin dinî ve siyasî görüşlerini oluşturmaya başlamıştır. Bu dö-

²⁷ Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 222-223.

²⁸ Ethem Ruhi Fıçlalı, *İmamiyye Şiasî* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984), 163-173; Üzümlü, "Şia'nın Mehdi İnancı", 59.

²⁹ Sadûk, *Kemâlu'd-dîn*, 257.

³⁰ Sadûk, *Kemâlu'd-dîn*, 257-258.

³¹ Sadûk, *Kemâlu'd-dîn*, 259-260.

³² Nevbahtî, *Fıraku's-Şia*, 96 vd.

³³ Üzümlü, "Şia'nın Mehdi İnancı", 59; Yedullah Nesiryan, "Şiiğin İran'da Gelişmesi ve Resmî Mezhep Oluşu" (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1970-1971), 27.

nemde mehdilikle ilgili çelişkili pek çok rivayet ortaya çıkınca daha açık bir mehdilik düşüncesi ortaya konulmak istenmiştir. Bu bağlamda, Mehdinin gizlenme sebebi, ortaya çıkış alametleri, ne zaman ve nereye geleceği, yeryüzünde iktidar süresi gibi pek çok konudaki rivayetler açıklanmaya çalışılmıştır. Özetlemek gerekirse, Mehdi'nin gizlenme sebebi, düşmanlarının ve özellikle Hasan el-Askeri'nin kardeşi Ca'fer'in ona zarar vermesi endişesi şeklinde izah edilirken şartların değişmesiyle gizlenmenin ilahî bir sır ve mü'minler için imtihan vesilesi olduğu, hakkında fikir yürütülmemesi gerektiği ifade edilmiştir.³⁴ İmamiyye'ye göre, on ikinci İmam Muhammed b. Hasan'a küçük yaşta iyiyi kötüden ayırt etme yeteneği ve hikmeti Allah tarafından bahşedilmiş, Yahya (a.s.) gibi âlemlere ibret kılınmış, İsa'ya bebek iken peyganberlik verildiği gibi Muhammed'e de çocuk yaşta imamlık verilmiştir. Mehdi, işleri silahla düzelterek, gerçek iman devletini kuracaktır ki gaybeti ve kuracağı devletle ilgili bilgiler daha o doğmadan önce haber verilmiştir.³⁵

Şia'da mehdinin zuhuruyla ilgili vakit tespit etmek yasak olmakla birlikte, rivayetlerde genel ifadelerle bir, üç, beş, yedi, dokuz gibi tek sayılı senelerde geleceği söylenmiş, Ramazan ayının yirmi üçüncü gecesinde, Nevruz gününde veya Hz. Hüseyin'in şehit edildiği on Muharrem aşure günü gibi zamanlar verilmiştir. Geleceği yerile ilgili olarak da Mekke'de rükün ve makam arasında ortaya çıkarak orada namaz kılacağı, daha sonra Kufe'ye geleceği ve oradaki bütün köleleri azat edeceği, karşısına çıkacak bütün düşmanlarını yeneceği ifade edilmiştir. Mehdi'nin ortaya çıktıktan sonra yeryüzünde kuracağı hükümranlık süresiyle ilgili olarak bunun her bir yılı on yıl kadar uzun olan yedi sene süreceği, bir rivayete göre ise Ashab-ı Kehf'in mağarada kaldıkları süre olan 309 yıl olacağı, başka bir rivayette de 322 yıl devam edeceği nakledilmiştir.³⁶

İmamiyye'de mehdi inancının, ortaya çıkışından günümüze kadar canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğü görülmektedir.³⁷ İmamiyye'de, Muhammed b. Hasan'ın Mehdi olduğu kabul edilmişse de on ikinci imamdan önce birçok kişiye mehdi olarak inanılmıştır.³⁸ Mesela, İmami fırkalardan kabul edilen

³⁴ Üzümlü, "Şia'nın Mehdi İnancı", 59. Geniş bilgi için bk. Sadûk, *Kemâlu'd-dîn*, 479-482; Meclisî, *Bihâru'l-envâr*, 52:90-100.

³⁵ Şeyh Fazlullah Hairî, *Min müsnedi Ehli'l-Beyt* (London: Müessesetu'z-Zehra, 1987), 142; İlhan, "Şia'da Usulu'd-Din", s. 423.

³⁶ Mustafa Öz, *İmâmiyye Şiası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnancı* (İstanbul: 1995), 83-86; Üzümlü, "Şia'nın Mehdi İnancı", 60.

³⁷ Bk. Seyyid Muhammed Kâzım el-Kazvîni, *el-İmamü'l-Mehdî mine'l-Mehdî ile'z-zuhûr* (Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1987), 41-112, 362-368, 500-502. İmamiyye'nin çoğunluğunun yaşadığı İran'da mehdi inancının canlılığını günlük yaşamda da görmek mümkündür. Her yıl Mehdi'nin doğum gününde kutlama törenleri yapılmakta, şehirlerin her tarafına, ortaya çıkması için Mehdi'yi davet eden resimler ve posterler asılmakta, dini törenlerde bu yönde acıklı davet sloganları atılmaktadır.

³⁸ Bazılarına göre ise Beşinci İmam Muhammed el-Bâkır (114/732) Mehdidir. Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 153; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 43, 45.

Muhammediyye'den Muğîre b. Said el-İclî'ye bağlı bir grup, Mehdî'nin Muhammed b. Abdillâh olduğuna, öldürülmeyip Necd yakınlarındaki Hacir dağında yaşadığına ve tekrar ortaya çıkması emredildiğinde gelip dünyaya hâkim olacağına inanmışlardır. Mekke'de Rukn ile Makam arasında kendisine bey'at edilecek sonra on yedi kişiyi hayata döndürecek ve bunların her birine "el-İsmu'l-A'zam"ın harflerinden biri verilecek ve onlar da orduları bozguna uğratarak yeryüzünde Mesih çağını tesis edeceklerdir. Burada on yedi ölü diriltilmesi ve Mehdi için savaşmaları inancı dikkat çekicidir. Bir kısmı ise Ebu Cafer'in imamlığı, Muğîre b. Said'e vasiyet ettiğine inanırlardı. Mehdi ortaya çıkıncaya kadar imamlık onundur derlerdi. Muğîriyye'nin yaratılış hikâyesinde işlediği motifler Zerdüşt ve Maniheizt düşüncelerin temelindeki, birbiriyle bir zıtlık halinde olan karanlık-aydınlık ikiliğinin bir yansıması gibidir. Yaratılış hikâyesindeki kâfirlerin karanlık denizlerden yaratıldığı ifadesinde bu açıkça görülür. Muğîriyye'nin fikirlerinde İslam dışı, özellikle de gnostikler ve Maniheiztlerin etkilerini görmek mümkündür. Muğîriyye'nin bir kolu da Nefsu'z-Zekiyye ölünce, onun insanları kandırarak yalan söylediğine inanmışlardır. Çünkü o yeryüzünün onda birine bile hükmedemeden ölmüştür.³⁹

İmami fırkalardan sayılan Navusiyye'ye göre Mehdi olarak beklenen kişi Hz. Ali'dir, o hayattadır ve kıyamet günü arz yarılınca ortaya çıkacak, dünyayı adaletle dolduracaktır. Bir kısmına göre ise Mehdi, ölmediğine inanılan ve imameti tayin yoluyla el-Bakır'dan alan altıncı imam Cafer es-Sadık (148/765)'tir. Bazıları görünen kişinin Cafer olmadığını onun suretinde görüldüğünü ve Cafer'in akli ve şeri bütün ilimleri bildiğini iddia etmişlerdir. Bir başka fırka Şumeytiyye ise Cafer'in öldüğünü, Mehdinin, Cafer es-Sadık'ın oğullarından Muhammed olduğunu iddia etmişlerdir. Museviyye göre Mehdi, İsnâaşeriyye'nin yedinci imamı Musa el-Kazım'dır. O ölmemiştir, Harun Reşid'in evine girip orada gizlenmiş, hâlâ da ortaya çıkmamıştır. Kesin bir delil olmadıkça onun ölümüne hükmetmeyiz, demişlerdir.⁴⁰

Zerdüştükte Mehdilik: *Saoşyant*

Zerdüştlükteki Mehdi karakteri, kutsal kitapları Avesta'nın pek çok ayetinde genellikle yardımcı ve kurtarıcı anlamlarında "*Saoşyant*" ismiyle ön plana çıkmaktadır.⁴¹ Putları kırarak olan Saoşyant (*herkese, âlemlere rahmet*) adında biri ile *Astuat-erata* (halkı ayağa kaldıran)'nın geleceği önceden haber ve-

³⁹ Eş'arî, *Makalatü'l-İslamiyyin*, 55; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 42; William F. Tucker, "Asiler ve Gnostikler: el-Muğîre İbn Sa'id ve Muğîriyye", trc. Ethem Ruhi Fıçlalı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* 5, (Ankara 1982): 206, 208, 211, 216.

⁴⁰ Eş'arî, *Makalatü'l-İslamiyyin*, 56; Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 151, 153; Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 46, 47.

⁴¹ Ekrem Sarıkçoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002), 131-133; Jussi Aro, "Zerdüşt Muamması", trc. Esko Naskali, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 2, (Sonbahar 2014): 201, 206.

rılmıştır.⁴² Zerdüştilerin de Hristiyanların inandığı gibi Zerdüş'tün Saosyant ya da kurtarıcı olarak ikinci defa dünyaya geri geleceğine iman ettikleri, Mehdiyi, Hristiyanlık ve Yahudilikte olduğu gibi din kurucusu peygamberin şahsıyla ilişkilendirdikleri ve Mehdi'nin Zerdüş'tün soyundan geleceğine inandıkları da rivayet edilmektedir.⁴³ Saosyant'ı müjdeleyen bir ayet genel kabule göre Avesta'da Zerdüş öğretisinin temelini içeren⁴⁴ Gatha bölümünde '*Beni müstakbel Saosyantların övecekleri gibi öv'* ifadeleriyle yer almaktadır. Yine Yasna LXI, 5'te⁴⁵ "*Acaba biz yalan ve kötülük taraftarlarını kendimizden uzaklaştırabilir miyiz?*" sorusu sorularak buna karşı "*Saosyantlar olarak Druy taraftarlarını uzaklaştıracağız*" cevabı verilmektedir. Bu iki ayette de geçen Saosyant kelimesi yardımcı, kurtarıcı anlamlarında kullanılmıştır.

Gelecekte ortaya çıkacak bir kurtarıcı düşüncesinin ilk izlerine ise Gatha'nın Yasna XXVI, 10.⁴⁶ ayetinde rastlanmaktadır: "*İlk insan Gayomart'tan muzaffer 'Saosyant'a kadar bütün Aşa mü'minlerinin, bütün iyi, güçlü, kutsal Fravaşilerini tazim ediyoruz'*".⁴⁷ Burada Saosyant'ın son devirde ortaya çıkacak bir insan olarak tavsif edildiği görülmektedir. Avesta'da Yaşt XIII, XVIII/129'da⁴⁸ "*Ona muzaffer Saosyant ve Astvatereta denecek bütün maddi varlığa fayda verecek, bundan dolayı o Saosyant olacak... iki ayaklılardan olan Druy'a⁴⁹ karşı duracak, Aşa mü'mini düşmanlığına karşı duracak*" denilmektedir. Yaşt XIX, XV/89'a⁵⁰ göre ise, zaferler dünyayı yeniden düzenleyecek olan Saosyant ve onun yardımcılarının olacak, bundan sonra orada yaşlanma ve ölüm, yok olma ve çürüme olmayacak, daima yaşam ve çoğalma olacak, ölüm tekrar geldiğinde yaşam ve ölümsüzlük ortaya çıkacak ve Saosyant'ın arzusuyla dünya yeniden kurulacaktır. Çok daha sonraki devirlerde Avesta'ya girdiği kabul edilen Videvdāt

⁴² Celil Kiraz, "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelmesi (Tebşîrât)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy. 1 (2001): 243; Avesta, Yaşt 13, XXVIII, 129, erişim 19 Ağustos 2017, <http://www.avesta.org/ka/yt13sbe.htm>

⁴³ Akalın, "Sembolik İsa'ya Geçiş", s. 178, 183.

⁴⁴ Alan Williams, "Zarathushtra", in *Encyclopedia of Asian Philosophy*, ed. Oliver Leaman (London: Routledge Press, 2001), 590; *Companion Encyclopedia of Asian Philosophy*, ed. Brian Carr-Indira Mahalingam (London: Routledge Publicians, 1997), 3.

⁴⁵ Avesta, Yasna, LXI, 5, erişim 13 Eylül 2010, <http://www.avesta.org/yasna/yasna.htm#y54>

⁴⁶ Avesta, Yasna, XXVI, 10, erişim 13 Eylül 2010, <http://www.avesta.org/yasna/yasna.htm#y13>

⁴⁷ Sarıkçıoğlu, bu ayetin, son devirde kaleme alınan diğer Gatha metinleriyle paralellik arz etmesi bakımından sonradan redakte edilme ihtimalinin uzak olmadığını düşünmektedir. Bk. Ekrem Sarıkçıoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986): 3.

⁴⁸ Avesta, Yaşt, XIII, XVIII, 129, erişim 13 Eylül 2010, <http://www.avesta.org/ka/yt13sbe.htm>

⁴⁹ Druy adı verilen karakterin Hadis kaynaklarındaki Deccal karakteriyle olan benzerliği dikkat çekicidir. Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Kitâbü'l-Fiten" (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1981), 24:185-190; Ebû'l-Huseyn Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, "Kitâbü'l-Fiten" (Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1972), 4:2223-2225; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (1953) 2:1353-1366.

⁵⁰ Avesta, Yaşt XIX, XV/89, erişim 13 Eylül 2010, <http://www.avesta.org/ka/yt19sbe.htm>

(Vendidad) isimli bölümde ise daha gelişmiş bir Saoşyant tasavvuruna rastlanır. Videvdat XIX, Ia/5'te⁵¹ Zerdüş, sınamak gayesiyle Ehrimen'e⁵² "Ey Hilekâr Angra Mainyu! Muzaffer Saoşyant'ın Kasava gölünün doğu tarafından doğuncaya kadar Devalar'ca meydana getirilen yaratıkları vuracağım" demiştir.⁵³

Yeryüzüne inecek, kötülerle mücadele edecek ve sonunda muzaffer olup dünyayı yeniden kuracak olan Saoşyant hakkındaki anlatımların Şia'nın Mehdi anlayışıyla benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Buna göre, Ahuramazda⁵⁴ ile Ehrimen arasındaki savaşın başlamasından sonra dört devre gelecek, Zerdüş'ten sonra dünyada ahlak bozulacak, işte o zaman Ahuramazda, Zerdüş'ün bir gölde saklanmış tohumları ile orada yıkanan saf bir bakireyi hamile bırakacak, bu kızın oğlu da bir peygamber olacak ve kısa zaman için dünyayı düzelterek. Bu peygamberden bin yıl sonra, yine böyle mucizevî bir doğumla ikincisi, ondan bin yıl sonra da bir üçüncüsü ama bu sefer sonuncusu gelecektir. Bu sonuncusunun adı 'Saoşyant' olacaktır. Onun gelişiyse ölümler mezarlarından kalkacaktır. Bir göktaşı dağlarda saklı olan madenleri eritecek, erimiş haldeki bu madenler inananlar için ılık bir süt, dinsizler için ise bir azap olacaktır. Özellikle kötü olan birkaç insanla iblisler yok olacaklar, ötekilerin hepsi ölmezlik şerbetini içeceklerdir. Saoşyant'ın gelişi, hem yeniden elde edilen özgürlüğün hem de yeryüzündeki insanca düzenin zaferi olacaktır. Saoşyant ya da başka bir iddiaya göre bizzat Zerdüş kötülüklerden temizlenmiş dünyada bir ayin yapacak; böylece dünya da sonsuz mutluluğa erişmiş olacaktır.⁵⁵

Saoşyant hakkındaki haberleri içeren ayetler daha sonra Zerdüşü müfessirler tarafından çeşitli tasvirlerle daha da süslenmiştir. Bu yorumlara göre, Saoşyant dünyaya gelmeden önce dünyaya yalan ve kötülük hâkim olacak, küfür ve ahlaksızlık yayılacaktır. Horasan bölgesinden sayısız küfür ehli İran'a saldırarak her şeyi yakıp yıkacaktır. Hâkimiyet İranlı olmayan kölelere ve barbarlara geçecektir. Barbarlar olarak da Türk, Roma ve Arap milletleri kabul edilmektedir. Bu dönemde emniyet ve refah, şan ve şöret, nehirler ve su kaynakları İranlıların elinden çıkacak, yer yarılacak, mücevher ve madenler gün yüzüne çıkacak, insanlar dünyevi zenginlikleri elde etmeye çalışacak-

⁵¹ Avesta, Videvdat XIX, Ia/5, erişim 13 Eylül 2010, <http://www.avesta.org/vendidad/vd19sbe.htm>

⁵² İyilikle kötülüğün her zaman mücadele halinde olduğu şeklindeki düalist Zerdüş inancında kötülüğe ve yalana rağbet eden ruhlar Ahuramazda'nın düşmanlarıdır. Kötü ruhlar arasında en başta geleni Ehrimen'dir. Ehrimen, eski Farsça yazılmış olan Avesta'da Angra Mainyu olarak geçer. Şinasi Gündüz, "Mecusilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 28 (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 281.

⁵³ Sankçoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", 7:2-3.

⁵⁴ Ahuramazda, Zerdüşlükte iyiliğin temsilcisi olan tanrıdır. Zerdüştilerin kutsal kitabı Avesta'nın dili olan Eski Farsça'da Ahuramazda (hakim rab) diye adlandırılmıştır. Daha sonra Orta Farsça'da (Pehlevîce) Urmuzde (Hurmezd), Hurmüz, Yeni Farsça'da Urmezd, Batı'da Ohrmazd veya Ormazd, İslâm kaynaklarında ise Hürmüz şeklini almıştır. Mustafa Sinanoğlu, "Hürmüz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 495.

⁵⁵ Sankçoğlu, *Dinler Tarihi*, s. 131; Hacaloğlu, *Zerdüş 'Ahuramazda'*, s. 64-66.

lardır. Hürmet, sadakat ve güven ortadan kalkacak, baba, oğul ve kardeşler birbirine yabancılaşacak, çeşitli mezhepler türeyerek dine zarar verecektir. İnsanlar ahlak dışı yollarla cinsel tatmine gidip sapacaklardır. Tabiat değişecek, güneşte ışıktan ziyade lekeler görülecek, seneler, aylar ve günler kısalacak, toprak verimsizleşecek, ekinler büyümez olacaktır. İnsanlar bedenlen küçülecek, güçleri ve yetenekleri azalacaktır. Nihayet Dicle kaynağı bölgesinden Romalı bir halk türeyecek, askerleri kızıl silah ve başlarında külah taşıyacaklardır. Bu işaretlerden sonra güneş karacak, zelzeleler birbirini takip edecek, ülkeye fakirlik ve felaket yayılacak, şeytan soyu da doğudan siyah bir alametle görülecektir. Saoşyant gelmeden önce tıp öylesine ilerleyecek ki ölüm zorlaşacak, insanlar birbirine bıçak saplasalar dahi ölmeyeceklerdir. Bundan cesaret alan Ehrimen de Feridun isimli kahramanın zorlu bir mücadeleden sonra Demavend Dağına bağladığı ve hapsedtiği, orada uyumakta olan Azi Dahak ismindeki Dabbetu'l-Arz'ı uyandıracak ve bağlarını çözerek serbest bırakacaktır. Azi Dahak bütün kızgınlığıyla dünyaya saldıracak, sayısız cinayetler işleyerek insanların üçte birini yutacak, suları, ateşi ve bitkileri tahrip edecektir. Bunun üzerine insanlar Azi Dahak'ı öldürmesi amacıyla Feridun'u tekrar hayata döndürmesi için Ahuramazda'ya dua edeceklerdir. Ahuramazda'nın emriyle Feridun ölümden uyanacak ve Saoşyant gelmeden önce Dabbetu'l-Arz olan Azi Dahak'ı gürzüyle öldürecektir. Daha sonra Zerdüşt'ün Fravaşi denen manevi varlıklarla Hamun gölü veya başka bir rivayete göre Kasava⁵⁶ gölünde saklanan tohumuyla, henüz on beş yaşındayken bâkire olarak göle yıkanmaya giren Govak-Pit adındaki bir kız Saoşyant'a hamile kalacaktır.⁵⁷

Bu kız, Zerdüşt'ün Fraya ismindeki karısından doğan Vohuraoça isimli oğlunun soyundan yani Zerdüşt'ün soyundan gelmektedir. Saoşyant dünyaya gelip otuz yaşına girince, güneş otuz gün ve otuz gece göğün ortasında duracak ve daha sonra kararlaştırılan yere geri dönecektir. Saoşyant'ın vücudu güneş gibi nur saçacak, dört tarafını altı gözle görecek. Kendisine Zerdüşt'lüğün kutsal kitabı Avesta rehber olacaktır. O, Zerdüşt'ün öğretilerini iyice öğrenecek, şeriatın yasaklarını tutarak yalan ve kötülüklerle mücadele edecektir. Kutsal kitapta çözümünü bulamadığı meselelerde ise kendisine Tanrı Ahuramazda'nın vahyi yardımcı olacaktır. Gerçek bir hükümdar olacak dünyayı hâkimiyeti altına alacaktır. Ülkesini ilahi kanunlara göre idare edecek, insanların tabiatını değiştirecek, hastalıkları, ihtiyarlığı ve ölümü dünyadan kaldıracaktır. Rahiplerin en yükseği en bilgilisi olarak insanlara Ahuramazda

⁵⁶ Bahsedilen Kasava (veya Kansava) gölünün sembolik anlam taşıdığı ve Kur'an'ı müjdelediğine dair yorumlar da vardır. Kiraz, "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi (Tebşîrât)", s. 244.

⁵⁷ Zerdüştler her sene yılbaşında kutladıkları Mihrican Bayramında kızlarını bu gölde yıkanmaya göndererek gölde saklı tohum ile kızlarının Saoşyant'a hamile kalmasını ümit ederler. Bir kısmı da Hindistan sınırını yakınlarında bir suya girerek midyenin semavi damladan inciye hamile kalması gibi Saoşyant'a hamile kalmak isterler. Sarıkcıoğlu, *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*, s. 44-45.

dinini öğretecektir. Zamanın bitimine elli yedi yıl kala şeytani varlıkları yok edecek ve sonunda hâkimiyeti Ahuramazda'ya verecektir. Sonra bunu haşır ve hesap günü takip edecektir.⁵⁸

SONUÇ

Görüldüğü üzere Zerdüş kutsal metinlerindeki Saosyant anlatımlarında yer alan ve o gelmezden önce meydana gelecek olaylar ile geldikten sonra onun yapacakları hakkındaki birçok rivayet, İslam düşüncesi ve Şia'daki Mehdi inancı ile benzerlik arz etmektedir. Zerdüş Mehdi inancıyla Şii Mehdi inancı arasındaki en önemli benzerliğin dünyada adaletin ortadan kalması, kötülük ve kötülerin dünyaya hâkim olmasıdır. Mehdinin geri gelmesinden sonra yaşanacak hadiseler arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte temel inanç, Mehdi/Saosyant'ın geri gelerek bozulan dünyada adaleti tekrar sağlaması ve kötülerle savaşarak onlara karşı muzaffer olmasıdır. Mehdi karakterleri ve görevleri arasındaki bu benzerliğin oluşmasında -doktora tezimizde de belirttiğimiz üzere- kanaatimize göre İslam'ın ilk dönemlerinde Fars coğrafyası ve Yemen'den yeni kurulan ve gelişen Arap şehirlerine yapılan göçler, Farsçadan Arapçaya çeviriler, İslam'ın Fars bölgesine yayılması sırasındaki kültürel ve dini etkileşimin önemli bir rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla Fars coğrafyasında yüzyıllardır var olan kurtarıcı inancı, bu etkileşimin bir sonucu olarak Mehdi inancı suretinde Şia'da tekrar tezahür etmiştir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Kürşat Haldun. "Mitlerin Yaşamamış İnsan-Tanrılarında İncillerdeki Tek Tanrı-İnsanı Sembolik İsa'ya Geçiş". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7 (Nisan 2016).
- Âlûsî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Seyyid Muhammed (127/744). *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. Beyrut: ts.
- Aro, Jussi. "Zerdüş Muamması". trc. Esko Naskali. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 2, (Sonbahar 2014).
- Avesta, <http://www.avesta.org>
- Avesta. Erişim 13 Eylül 2010. <http://www.avesta.org/vendidad/vd19sbe.htm#section1a>
- Avesta. Erişim 13 Eylül 2010. <http://www.avesta.org/yasna/yasna.htm#y54>
- Avesta. Erişim 13 Eylül 2010. <http://www.avesta.org/yasna/yasna.htm#y13>
- Avesta. Erişim 19 Ağustos 2017. <http://www.avesta.org/ka/yt13sbe.htm#section28>
- Avesta. Erişim 13 Eylül 2010. <http://www.avesta.org/ka/yt19sbe.htm>
- Avesta. Erişim 13 Eylül 2010. <http://www.avesta.org/ka/yt13sbe.htm#section28>
- Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037). *Kitabu Usuli'd-Din*. İstanbul: Matbaatu'd-Devlet, 1928.

⁵⁸ Sanıkçoğlu, "Mecusi Dininde Mehdi İnancı", 7:4-6 (Emil Abegg, *Der Messiasglaube in Indien und Iran* (Leipzig: 1928), 205-228'den naklen.)

- Bağdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed (429/1037). *Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-Fırak)*. trc. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Bozan, Metin. *İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Cu'fi. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1981.
- Büyükkara, M. Ali. *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Devlet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.
- Companion Encyclopedia of Asian Philosophy*. ed. Brian Carr-Indira Mahalingam. London: Routledge Publicians, 1997.
- Daftary, Farhad. *İsmaililer Tarih ve Öğretileri*. trc. Erdal Toprak. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2005.
- Doğan, İsa. "Zeydiyye Mezhebi". *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.
- Doğan, İsa. "Zeydiyye Mezhebinin Doğuşu ve Kelami Görüşleri". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1987.
- Emin, Ahmed. *Duha'l-İslâm*. Kahire: Mektebetu'n-Nehzati'l-Mısriyye, 1956.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim (324/935). *İlk Dönem İslam Mezhepleri Makalatu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*. trc. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, (Ankara 1981).
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1995.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şiası*. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1984.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İran Tarihi I En Eski Çağlardan İskender'in Asya Seferine Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948.
- Gündüz, Şinasi. "Mecusilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Hacaloğlu, Haluk. *Zerdüş'te 'Ahuramazda'*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1995.
- Hairi, Şeyh Fazlullah. *Min müsnedi Ehli'l-Beyt*. London: Müessesetu'z-Zehra, 1987.
- Hasenî, Hâşim Maruf. *Usûlu't-Teşeyyu'*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- Himyerî, Ebû Saîd Neşvan (573/1177). *el-Hûru'l-Ayn*. thk. Kemâl Mustafâ. Mısır: Mektebetu'l-Hancî, 1948.
- Hitti, Philip. *Târîhu'l-Arab*. Beyrut: Daru'l-Keşşaf, 1965.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî 1953.
- İbrahim, Ali Rıza. *Mehdeviyyet Der İslam ve Din-i Zertuş't*. Tahran: İntişarat-ı Baz, 2003.
- İlhan, Avni. "Şia'da Usûlu'd-Din". *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993.
- İlhan, Avni. *Mehdilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.
- İsferâyînî, Ebu'l-Muzaffer (471/1078). *et-Tabsir fi'd-Dîn ve Temyîzu'l-Fırkati'n-Nâciyeti ani'l-Firaki'l-Hâlikîn*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hut. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1983.
- Kazvînî, Seyyid Muhammed Kâzım. *el-İmamu'l-Mehdî mine'l-Mehdî ile'z-zuhûr*. Beyrut: Müessesetu'l-Vefâ, 1987.
- Kim, Young Oon. *World Religions -Living Religions of The Middle East-*. New York, 1982.

- Kiraz, Celil. "Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelmesi (Tebşîrât)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy. 1 (2001).
- Kohlberg, Etan. "İmamiyye'den İsnâaşeriyye'ye". trc. Cemil Hakyemez. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5, sy. 3 (2005).
- Kramer, S. N. *Tarih Sümer'de Başlar*. trc. Muazzez İlmiye Çığ. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Kummî, Sa'd b. Abdillâh Ebû Halef el-Eş'arî (301/913). *el-Makâlât ve'l-Fırak*, nşr. Muhammed Cevâd Meşkûr. Tahran: 1963.
- Kutluay, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Anka Yayınları, 2001.
- Margoliouth, D. S. "Mahdi". in *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, vol. 8. Edinburgh: 1994.
- Meclisî, Şeyh Muhammed Bâkır. *Bihâru'l-envâr el-câmiatu li dureri ahbâri'l-eimmeti'l-athar*. Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1983.
- Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (346/957). *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Mısır: Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1958.
- Mottahedeh, Roy. *Peygamberin Hirkası İran'da Din ve Politika Bilgi ve Güç*. trc. Ruşen Sezer. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1972.
- Nesiryan, Yedullah. "*Şiîliğin İran'da Gelişmesi ve Resmi Mezhep Oluşu*". Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1970-1971.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mûsâ (310/922). *Fıraku'ş-Şîa*. thk. H. Ritter. İstanbul: 1931.
- Öz, Mustafa. *İmâmiyye Şiası'nda Onikinci İmam ve Mehdi İnanıcı*. İstanbul: 1995.
- Sadûk, Şeyh Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn İbn Bâbeveyh el-Kummî (381/991). *Kemâlu'd-dîn ve temâmu'n-ni'me*. Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1985.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. "Mecusi Dininde Mehdi İnanıcı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986).
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdi Tasavvurları*. Samsun: Sidre Yayınları, 1997.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Hürmüz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ebi Bekr Ahmed (548/1153). *Milel ve Nihal*. trc. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Tabatabai, Allame Seyyid Muhammed Hüseyin. *İslam'da Şia*. haz. Bahri Akyol. İslami Kültür ve İlişkiler Merkezi Tercüme Yayın Müdürlüğü, 1998.
- Topaloğlu, Fatih. "*Şia'nın Oluşumunda İran Kültürünün Etkisi*". Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- Tucker, William F. "Asiler ve Gnostikler: el-Muğire İbn Sa'id ve Muğiriyye". trc. Ethem Ruhi Fiğlalı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* 5, (Ankara 1982).
- Tûsî, Ebu Cafer Muhammed b. el-Hasan (460/1067). *Kitâbu'l-Çaybe*. thk. İbâdullah et-Tehrânî el-Kebîr-Ali Ahmed Nâsîh. Kum: Müessesetu'l-Maârifî'l-İslâmî, 1990.
- Utum, Muhammed Abdülkerîm. *en-Nazariyyetu's-siyâsiyyetu'l-muâsıratu li'ş-Şiati'l-İmâmiyyeti'l-İsnâ Aşeriyye*. Amman: Dâru'l-Beşir, 1988.

Üzüm, İlyas. "Tarihten Günümüze Şia'nın Mehdi İnancı". *Yeni Ümit Dergisi* 75, (Ocak-Mart 2007).

Vloten, Gerlof Van (1866-1903). *Emevi Devrinde Arap Hâkimiyeti Şia ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar*. trc. Mehmed S. Hatiboğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

Williams, Alan. "Zarathushtra", in *Encyclopedia of Asian Philosophy*, ed. Oliver Leaman. London: Routledge Press, 2001.

Yönem, Ahmet. "Mehdilik Fikri ve Müslümanlar Arasındaki İlk Tezahürleri". Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.